

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Докт. екон. наук, проф., ректор Харківського державного економічного університету —

Пономаренко В. С.

Канд. екон. наук, проф., проректор Харківського державного економічного університету —

Афанасьєв М. В.

Докт. екон. наук, проф., професор кафедри економіки підприємства і менеджменту Харківського державного економічного університету —

Задорожний Г. В.

Концепція безперервної освіти є однією з найважливіших ідей майбутнього XXI століття. Суть її полягає в тому, що кожна людина вчиться протягом усього життя і суспільство повинно надати їй таку можливість, адже це вимоги соціального, технічного, економічного і будь-якого іншого виду прогресу.

Ще більш актуальною є ця ідея стосовно економічної освіти, тому що в економічному житті беруть участь усі й завжди, а отже, знання економіки необхідні кожному.

Виходячи з потреб економічної освіти, автори розробили концепцію розвитку економічної освіти в Україні.

Концепція віддзеркалює особисту точку зору авторів.

У процесі розробки концепції використані матеріали засідань круглих столів, що були проведені під головуванням заступника міністра освіти і науки України Степка М. Ф. у Києві на базі Київського національного економічного університету (вересень 2003 р.) та у Харкові на базі Харківського державного економічного університету (листопад 2003 р.). Крім того, були враховані точки зору, що викладені в друкованих працях з наведеного списку літератури.

Кінцевою метою авторів цієї концепції є розробка конкретних заходів, спрямованих на виконання завдань розвитку економічної освіти в Україні. Ці завдання випливають з місії та головної мети розвитку економічної освіти. У свою чергу, конкретні заходи розроблені на основі принципів та положень даної концепції. (Структура концепції наведена на рис. 1).

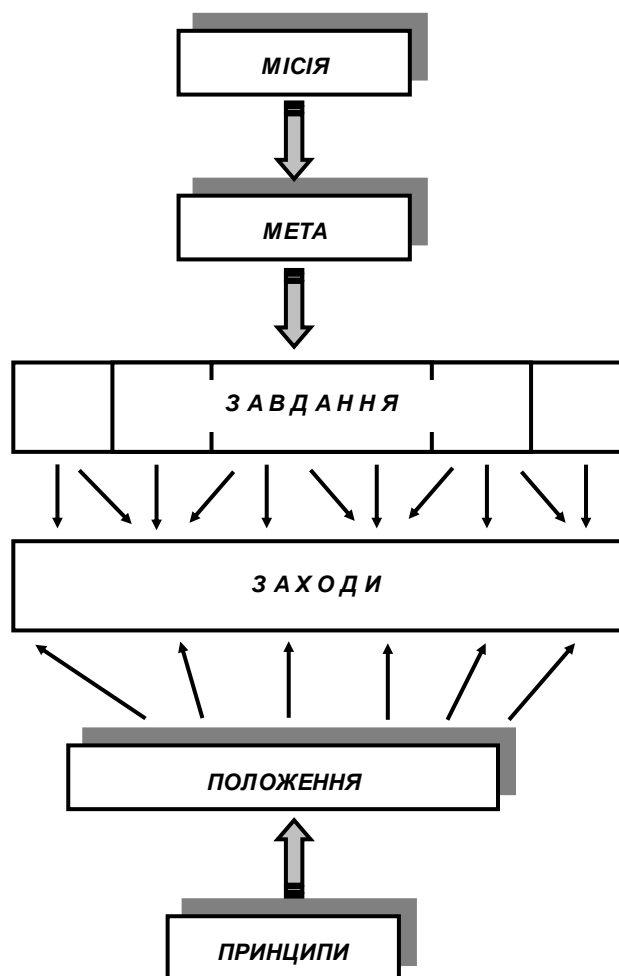

Рис. 1. Структура концепції розвитку економічної освіти в Україні

1. Сучасна економічна освіта в Україні

Концепція розвитку економічної освіти є методологічною базою освітянської діяльності в умовах формування суспільства знань і соціально орієнтованої економіки і визначає методи розв'язання нагальних проблем у сфері економічної освіти шляхом усвідомлення її цілей, завдань, змісту і технологій.

Головними компонентами економічної освіти є її зміст і організаційно-освітні технології її забезпечення. Вони мають свої особливості в різних складових економічної освіти — загальноекономічній та професійно-економічній.

Особливості змісту професійно-економічної освіти обумовлюються вимогами до її кінцевого результату — формування духовно багатой творчої особистості, для якої професійні знання, вміння, навички і їх постійне оновлення становлять основу самореалізації в економічній сфері суспільства.

Зміст економічної освіти складає комплекс соціально-економічних знань, умінь і навичок, якими повинна володіти людина для забезпечення надійного функціонування та розвитку економічного базису суспільства.

Головною парадигмою нової ідеології розвитку економічної освіти є розуміння того, що прогресивний розвиток економічної сфери суспільства значною мірою обумовлений характером життєдіяльності людини-господаря, її світоглядом, соціально відповідальною поведінкою. Фундаментальною підвалиною професіоналізму та кваліфікації сучасних економістів повинно стати розуміння ними закономірностей формування та розвитку відтворювальних процесів на макро- та мікрорівні, у взаємозв'язку з розвитком політичних та культурних процесів у суспільстві. (Парадигму та змістову основу економічної освіти подано на рис. 2).

Рис. 2. Парадигма та змістова основа економічної освіти

Системну основу освіти складають 4 блоки дисциплін, які формують сучасний економічний світогляд і актуалізують потребу в постійному оновленні соціально-економічних знань, умінь, навичок: філософсько-світоглядний, критично-осмислювальний, інноваційно-прикладний і блок дисциплін спеціальної підготовки. Дисципліни, що входять у названі блоки, забезпечують комплексне багатоаспектне вивчення закономірностей економічної сфери суспільства. При цьому визначальними дисциплінами філософсько-світоглядного блоку є економічна філософія, економічна історія, політична економія, соціологія, основи соціальної економіки, психонетика; критично-осмислювального блоку — мікро- і макроекономіка, основи економічних процесів; основу інноваційно-прикладного блоку дисциплін складають економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, логістика, фінанси, облік і аудит, основи зовнішньоекономічної діяльності, культура ділового партнерства, господарське право, сучасні інформаційні технології, економіка і менеджмент знань; до четвертого блоку належать профільуючі дисципліни конкретної економічної спеціальності.

Формування економічних знань реалізується через поєднання *пізнавальних*, *інтелектуальних* і *діяльних* компонент навчання. Причому пізнавальні компоненти створюють не тільки систему фінансових, технологічних, технічних, економічних і правових знань, а й визначають внутрішню культуру молоді, формують її готовність до свідомої гармонізації стосунків "людина – суспільство – природа – економіка". До інтелектуальних компонент навчання належать світогляд і вміння творчо мислити, які створюють підґрунтя для економічно доцільних і водночас соціально відповідальних рішень, дослідницьких навичок, практичних умінь.

Діяльні компоненти економічно освіченої людини складають мотивування та вміння постійно нарощувати компетентність і практично використовувати нові знання для вдосконалення та розвитку технічного, технологічного, фінансового, соціально-економічного, правового та іншого забезпечення організаційно-економічних та управлінських процесів, розвивати особистісний та колективний потенціал економічної діяльності на засадах соціального партнерства та соціальної відповідальності.

1.1. Стан економічної освіти та об'єктивна необхідність розробки концепції

Стан сучасної економічної освіти в Україні обумовлений:

некритичним переходом до неоліберальних засад формування та розвитку економічного знання, які, з одного боку, суперечать історико-культурним і духовно-моральним традиціям українського народу, а з

іншого – орієнтовані на поверхнево-описовий аналіз економічних процесів і не сприяють формуванню основ соціально орієнтованої економіки;

перенесенням догматичних, соціально нейтральних економічних положень і висновків у свідомість майбутніх економістів, що стримує розвиток гуманізації та соціалізації суспільних процесів, національної самоідентифікації, спрямування економічної діяльності на підвищення рівня життя й добробуту всього українського народу;

розривом між рівнем розвитку процесів навчання і виховання як складових освіти, що руйнує духовно-моральні засади формування прогресивного світогляду сучасних економістів, зводить їх функції до рівня вузьких спеціалістів з обмеженим сприйняттям ситуацій, що практично стримує гармонійний розвиток господарства як феномену *культури*.

Актуальність розробки нової концепції розвитку економічної освіти в Україні обумовлена:

глобалізацією світогосподарських зв'язків, формуванням інформаційного суспільства і суспільства знань, у яких знання і соціальна відповідальність стають головними чинниками життєдіяльності людини як творчого працівника, споживача і члена суспільства;

необхідністю підпорядкування розвитку суспільства і держави гуманістичним, соціально орієтованим моральним нормам і цінностям, коли імперативом стає виживання людства;

переходом до постнекласичної науки, об'єктом якої є "людинорозмірні" комплекси, а метою — формування прогнозних знань для своєчасного прийняття та реалізації соціально відповідальних рішень;

потребами самої економічної освіти у визначенні нових принципів і механізмів побудови системи освіти в Україні, шляхів практичної переорієнтації на них економічної освіти, у вивченні, творчому осмисленні новітніх тенденцій світового розвитку освіти, обґрунтованого поєднання зарубіжних технологій із досягненнями національної освіти в процесах інтеграції у європейський та світовий освітній простір.

1.2. Місія, мета та ціннісні орієнтири економічної освіти

Концепція розвитку економічної освіти визначає місію, кінцеву мету, завдання і заходи щодо її досягнення з урахуванням принципів та відповідних положень.

Місія економічної освіти — розвиток і використання економічної освіти для формування творчої особистості, підвищення якості життя українського народу і прогресивного розвитку суспільства.

Метою розвитку системи економічної освіти є створення засад для інтенсивного накопичення соці-

ально-економічних знань і оптимізації їх використання як головного потенційно необмеженого ресурсу розвитку українського суспільства і його соціально орієнтованої економіки.

Ціннісні орієнтири економічної освіти:

розвиток творчого потенціалу особистості та її соціалізація;

виховання самостійності наукового економічного мислення, формування економічного світогляду, впевненості у власних силах;

формування здатності до самореалізації, самоосвіти, саморозвитку особистості;

реалізація місії, мети і забезпечення ціннісних орієнтирів економічної освіти досягається на основі органічного поєднання академічних свобод і соціальної відповідальності всіх учасників освітнього процесу (Реалізація ціннісних орієнтирів економічної освіти через взаємодію академічних свобод і соціальної відповідальності графічно зображена на рис. 3).

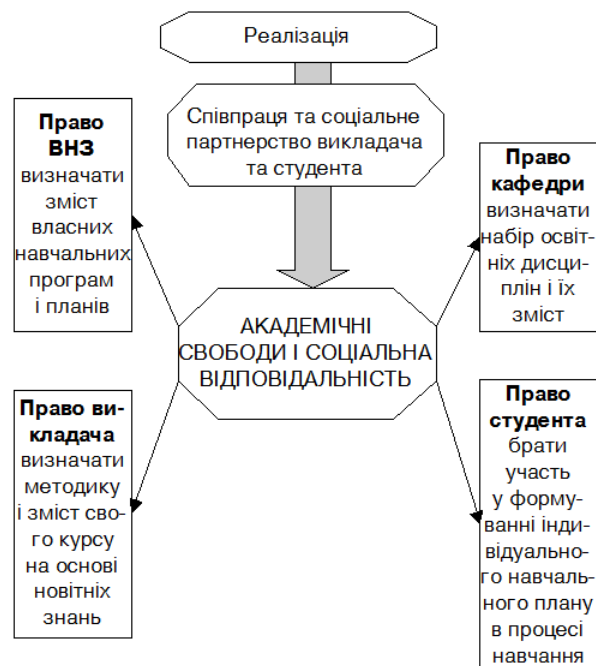

Рис. 3. Реалізація ціннісних орієнтирів економічної освіти

1.3. Принципи економічної освіти

Принципи економічної освіти:

- 1) суспільної корисності економічних знань;
- 2) соціальної справедливості, толерантності, суспільної злагоди й партнерства всіх учасників економічної освітньої діяльності;
- 3) усталеності, гуманізму, демократичності, відкритості й доступності економічної освіти;

4) соціальної обґрунтованості економічного мислення у будь-якій сфері професійної діяльності;

5) поєднання фундаментальності та фаховості різноманітних освітніх програм, заснованих на індивідуалізації змісту підготовки економічних кадрів залежно від попиту;

6) безперервності економічної освіти, її системності та систематичності;

7) інноваційності змісту економічної освіти;

8) відповідності пропозиції і попиту на отримання освітніх послуг з боку особи, соціальних і професійних груп населення країни та іноземних громадян;

9) адаптації світового досвіду та збереження кращих вітчизняних освітніх програм;

10) вірності традиціям європейського гуманізму.

1.4. Завдання економічної освіти

Завдання економічної освіти:

створення умов для самореалізації особи як економічно активного члена суспільства, здатного свідоомо включатися в економічне життя країни;

задоволення потреб суспільства і держави у фахівцях економічного профілю, які розуміють економічні та соціальні процеси в державі, здатні практично реалізувати стратегію сталого економічного, соціального і духовного розвитку України, для забезпечення високого рівня і якості життя народу;

забезпечення мобільності студентів та викладачів; виховання в майбутніх фахівців цілісного соціально-економічного світосприйняття і сучасного наукового світогляду, формування свідомості членів суспільства на основі системного економічного мислення, що створює для них можливість оволодіння знаннями, вміннями та навичками економічної діяльності;

нарощування потенціалу професорсько-викладацького складу та підвищення його соціального статусу;

розвиток економічної науки у ВНЗ як основи забезпечення постійного оновлення змісту, підвищення якості навчання в освітніх установах різних форм власності;

вдосконалення управління та організаційно-економічного механізму функціонування вищих навчальних закладів;

максимальне узгодження вітчизняної вищої професійної економічної освіти із закордонними системами відповідно до ідей **Болонської декларації**;

впровадження європейської системи заліку знань, ліквідація перешкод у розвитку критеріїв і методології оцінки якості викладання;

забезпечення входження в Європейський простір вищої освіти, в тому числі за рахунок узгодження змісту навчання, розвитку співробітництва навчальних закладів, схем мобільності, інтеграції про-

грам навчання, технологій тренінгу й наукових досліджень;

розробка системи коректного порівняння кваліфікації фахівців відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів;

залучення роботодавців до соціального партнерства в організації професійної економічної освіти з метою задоволення потреб ринку праці;

забезпечення свободи участі в системі економічної освіти особи, яку навчають, особи, яка навчає, і споживача (суспільства, підприємства або організації);

гарантованість якості економічної освіти, яка забезпечується врахуванням вимог до випускників міжнародного ринку праці, та гідних економічних умов на початковому етапі професійної діяльності;

забезпечення безперервності економічної освіти на основі інтеграційних процесів як у системі "освіта – наука – виробництво", так і в системі зв'язків міжнародного співробітництва (Забезпечення безперервності економічної освіти на основі інтеграційних процесів наведено на рис. 4).

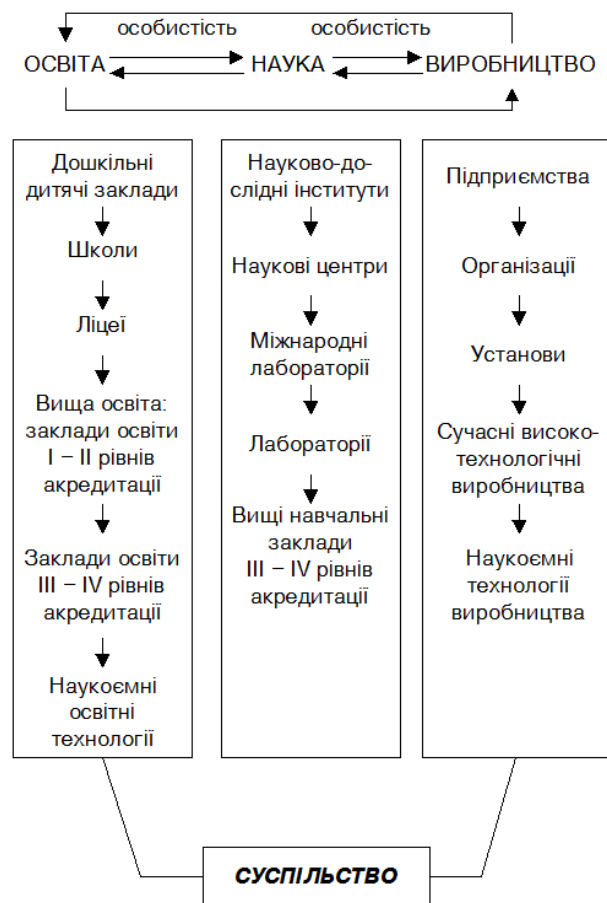

Рис. 4. Інтеграційні процеси в системі "освіта – наука – виробництво"

1.5. Положення концепції розвитку економічної освіти

Положення концепції спрямовані на реалізацію місії й мети та базуються на принципах розвитку економічної освіти.

1. Засвоєння економічних знань починається в дошкільному віці з емоційно-естетичного сприйняття основ господарювання та розвитку інтелектуально й гуманістично спрямованих почуттів у ставленні до економіки взагалі та до реальних економічних явищ зокрема.

Пізнання економічної діяльності, вартості, усвідомлення життєво необхідних потреб та їх економічне обґрунтування, а також ознайомлення з елементарними відомостями про економічні стосунки людей і значення економіки для людини відбувається під час активної діяльності, коли діти оволодівають навичками бережливого ставлення до предметів, що їх оточують, і створення умов для їх нормального використання.

2. Загальна середня освіта дає змогу школярам здобути базовий рівень економічних знань, оволодіти елементами економіки, які дозволяють використовувати їх для розв'язання життєвих ситуацій. Знання про взаємозв'язки між компонентами економічних знань і людською діяльністю потрібне для сприйняття цілісного економічно-предметно-просторового середовища, яке їх оточує, і є основою навичок здорового способу життя.

Зміст шкільної економічної освіти структурується за блочно-модульним принципом навчання і сприяє розвитку економічної культури.

Економічні знання мають відбивати нові економічні явища й економічні поняття, формувати вміння і навички економічного аналізу та розрахунків.

Розвиток творчих здібностей учнів сприятиме участі в підвищенні ефективності виробництва і повнішому використанню економічних законів у розвитку продуктивних сил.

Шкільна економічна освіта є базою для подальшого розвитку і поглиблення економічних знань (Складові реалізації економічної освіти у ВНЗ показані на рис. 5).

3. Професійна економічна освіта студентів вищих навчальних закладів I – II рівнів акредитації спрямована на оволодіння спеціальними фаховими знаннями про економічні закономірності та практичними вміннями й навичками їх застосування в майбутній трудовій діяльності.

Вона реалізується шляхом формування загальних уявлень про економіку предметно-просторового середовища, його елементи й перетворюючу роль виробничої діяльності, набуття професійних знань щодо шляхів запобігання негативним наслідкам впливу економічної діяльності на предметно-просторове середовище і здоров'я людини, формування та практичне використання професійних економічних умінь.

Рис. 5. Складові реалізації економічної освіти у ВНЗ

4. Економічна освіта у вищих навчальних закладах III – IV рівнів акредитації має на меті підготовку фахівців – економістів із сучасним світоглядом, професійними знаннями інноваційного типу, вміннями їх практичного використання для розв'язання соціально-економічних проблем, які постійно підвищують свій освітній рівень у процесі самостійної роботи.

Магістр за професією (магістр практичного спрямування) має цілісні знання про функціонування та розвиток соціально-економічної системи, її рівнів, прогнозування змін і оцінку соціальних наслідків економічних трансформацій, уміння самостійно аналізувати й моделювати типові економічні ситуації в мікро- і макропредметно-просторовому середовищі з орієнтацією на керування останніми, якісно виконувати комплексні економічні експертизи, приймати практичні поточні рішення.

Магістр наук (магістр наукового спрямування) має розвинутий апарат наукового дослідження, науково-педагогічні вміння та цілісні знання про функціонування і розвиток соціально-економічної системи, її рівнів, прогнозування змін і оцінку соціальних наслідків економічних трансформацій, уміння самостійно аналізувати і моделювати типові економічні ситуації в мікро- і макропредметно-просторовому середовищі з орієнтацією на керування останніми, якісно виконувати комплексні економічні експертизи, приймати практичні поточні рішення.

Магістрів за професією та магістрів наук готують університети IV рівня акредитації за спеціальностями з напрямків економіки та управління.

5. Кандидат і доктор наук — науково-професійні рівні, встановлені окремим положенням.

Кандидатів і докторів наук готують заклади освіти, які визначені й відповідають окремим положенням.

6. Держава виступає гарантом якості економічної освіти через формування стандартів освіти та перевірку їх виконання за допомогою системи ліцензування й акредитації навчальних закладів.

Забезпечення якості освіти потребує постійної модернізації змісту й структури професійної економічної освіти, базою оновлення якої є вимоги розвитку економіки і соціальної сфери, науки, техніки, технологій, регіональні й територіальні ринки праці, а також перспективні потреби їх розвитку. Система постійного моніторингу поточних і перспективних потреб ринку праці в кадрах різної кваліфікації, в тому числі з урахуванням міжнародних тенденцій, є умовою підвищення якості професійної освіти.

7. Підґрунтям безперервної економічної освіти є економіка як наука, що відображає закономірності складної економічної системи. При цьому знання організаційно-економічних відносин і відповідних галузей допоможе створювати матеріальні блага, а знання соціально-економічних відносин і загальної економічної теорії дозволить так організувати процеси відтворення всіх ресурсів, щоб неухильно підвищувати добробут усіх і кожного індивіда зокрема.

8. На будь-якому етапі безперервної економічної освіти для кожної людини зміст і форма освітнього процесу повинні відобразити задоволення її потреб відповідно до особливостей етапу та професій. З цієї точки зору усіх, хто навчається, можна поділити на дві групи: фахівців, для яких економіка є основним предметом діяльності (професійних економістів і підприємців, менеджерів та інших управлінських працівників), а також індивідів, для яких економічна наука є засобом усвідомлення їх економічного положення у виробництві й суспільстві, вдосконалення умов їх життя, підвищення добробуту та всебічного розвитку особистості. Для кожної з цих груп зміст економічної освіти має бути різним.

9. Економічна освіта вищих педагогічних навчальних закладів, де готуються майбутні вчителі, повинна мати високий загальний рівень економічної культури і економічних знань з тим, щоб формувати в учнів наукове економічне мислення, яке прагне виявити об'єктивну істину — відображення економіки всебічно у її цілісності з урахуванням соціальних орієнтирів на протигагу егоїстичній ринковій психології, яку помилково сприймають як економічне мислення.

10. Система безперервної економічної освіти включає післядипломну економічну освіту, метою якої є підвищення рівня економічних знань, ознайомлення з новітніми досягненнями економіки у всіх сферах людської діяльності. Її базовий зміст полягає у формуванні сучасного уявлення про економіку

предметно-просторового середовища, його склад, функціонування, причини деградації, перспективи розвитку, розумінні понять і законів економіки, відомостей про основні перспективні напрямки економічних досліджень і господарських трансформацій, знанні правових аспектів економічної діяльності.

11. Основним засобом реалізації змісту освіти є педагогіка співпраці і соціального партнерства, яка має місце в освітньому процесі завдяки безпосередньому контакту того, хто навчається, з тим, хто навчає. Соціалізація особистості не може повноцінно відбуватися без спілкування з викладачем, що було б рівноцінним відриву навчання від виховання. Усі інші засоби є похідними і допоміжними.

12. Зміст економічної освіти в рамках неекономічних спеціальностей повинен бути таким, щоб дозволити фахівцям робити попередню оцінку соціально-економічної ефективності наслідків рішень, що приймаються.

2. Основні заходи щодо розвитку економічної освіти

Заходи спрямовані на реалізацію завдань розвитку економічної освіти та розроблені на основі положень і принципів концепції.

2.1. Запровадження ступеневої підготовки фахівців економічного спрямування

Запровадження системи підготовки фахівців економічного спрямування передбачає введення рівня "молодший спеціаліст" для спеціальностей за окремим списком із внесенням змін та доповнень у Державний класифікатор професій ДК 003-95.

Освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста передбачає такі терміни підготовки:

2 роки — на основі повної загальної середньої освіти;

3 роки — на основі загальної середньої базової освіти.

Введення освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр" з 3-річним терміном навчання передбачає об'єднання споріднених економічних спеціальностей у групи, для яких можливе застосування єдиної програми на 3 роки з диверсифікацією на наступному рівні.

Введення освітньо-кваліфікаційного рівня "магістр професії" (магістр прикладного спрямування) для спеціальностей за окремим списком передбачає навчання протягом двох років на базі бакалаврату за спеціальностями відповідної групи з акцентуванням практичної діяльності (при загальній тривалості двох виробничих практик не менше 6 місяців на відпо-

відних посадах). Необхідна корекція ДК 003-95. Вступ до аспірантури можливий тільки після одного року навчання за окремою програмою для отримання ступеня "магістр наук".

Введення освітньо-кваліфікаційного рівня "магістр" (магістр наукового спрямування) за спеціальностями за окремим списком передбачає навчання протягом двох років на базі бакалаврату за спеціальностями відповідної групи спеціальностей з акцентуванням наукових досліджень, науково-педагогічної діяльності з поглибленим вивченням методології, методик, методів наукових економічних досліджень, психолого-педагогічних наук. Вступ до аспірантури при цьому здійснюється без додаткового навчання. (Освітньо-кваліфікаційні рівні та їх зв'язок наведено на рис. 6, 7).

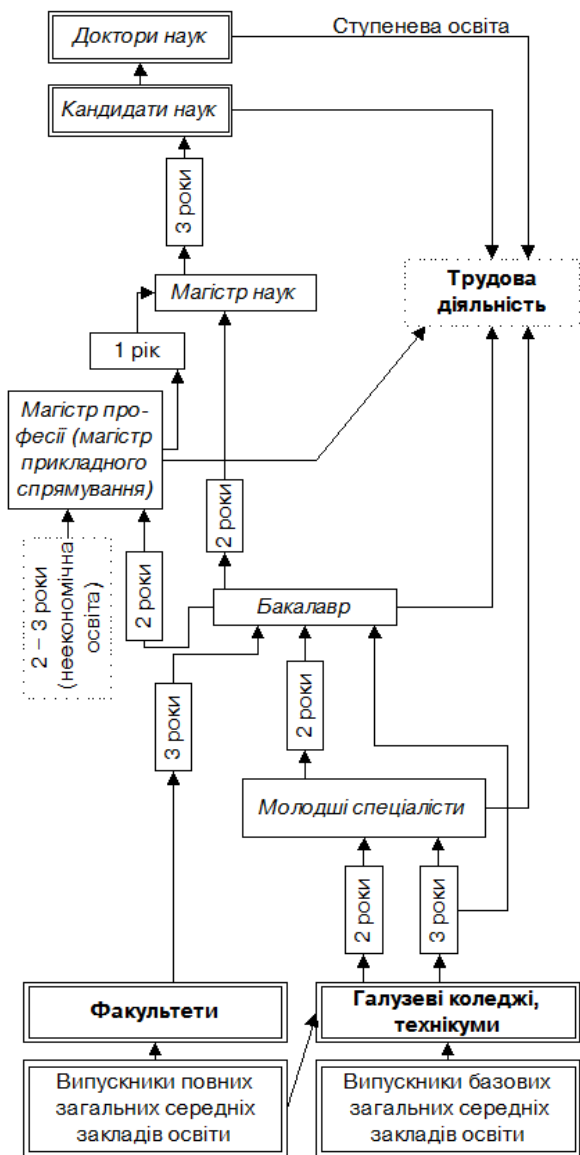
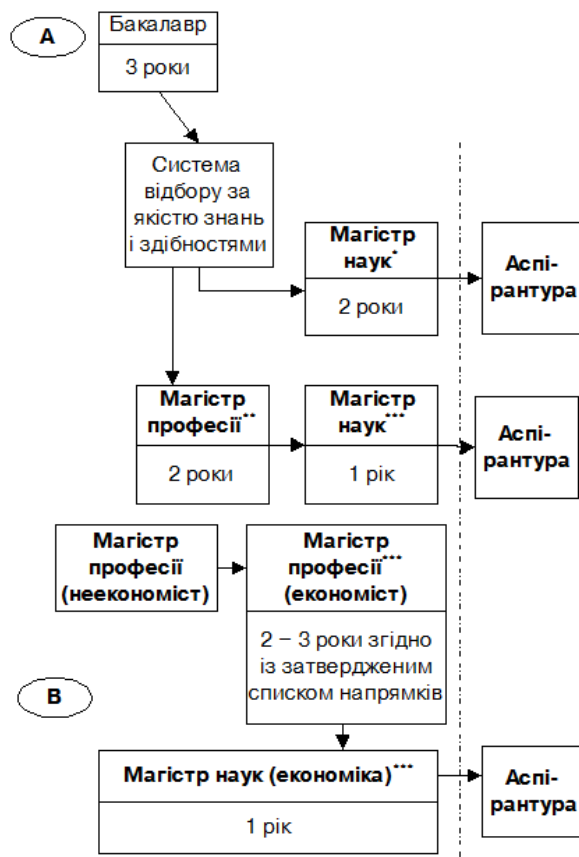

Рис. 6. Освітньо-кваліфікаційні рівні

- * Форми атестації магістра наук (2 роки):
 1) диплом;
 2) державний іспит з економічної теорії (комплексний);
 3) державний іспит з напрямку, спеціальності.
 ** Форми атестації магістра професії (2 роки):
 1) диплом;
 2) державний іспит з напрямку, спеціальності.
 *** Форми атестації магістра наук (1 рік і обов'язкове знання певного комплексу дисциплін):
 1) дипломна робота;
 2) державний іспит з економічної теорії (комплексний).

Рис. 7. Ступенева економічна освіта в Україні

2.2. Оптимізація структури спеціальностей та спеціалізацій

Оптимізація структури спеціальностей та спеціалізацій вищої економічної освіти здійснюється згідно з тенденціями розвитку економічної освіти та вимогами практики з урахуванням вимог до ступеневої підготовки фахівців.

Необхідно:

інтегрувати в групи близькі за змістом освіти і характером майбутньої роботи спеціальності з урахуванням переходу до ступеневої освіти;

розробити новий перелік економічних спеціальностей, максимально наблизений до переліку наукових спеціальностей;

розробити програму поетапного переходу в Україні до нового інтегрованого напрямку підготовки й переліку економічних спеціальностей;

розвивати спеціалізації та магістерські програми як засіб реагування на вимоги практики, віддзеркалення регіональної специфіки та реалізації науково-педагогічного потенціалу вищих навчальних закладів.

2.3. Оптимізація мережі вищих навчальних закладів

Оптимізація відповідно до потреб суспільства мережі вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку фахівців з економічних спеціальностей, має відбуватися шляхом:

посилення вимог під час ліцензування й акредитації вищих навчальних закладів усіх форм власності щодо: забезпеченості їх науково-педагогічними працівниками; відповідності державним стандартам організації навчального процесу; кадрового, навчально-методичного та інформаційного забезпечення;

створення на базі вищих навчальних закладів IV рівня акредитації навчальних комплексів, які координують підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців економічного профілю;

вдосконалення системи розміщення державного замовлення на підготовку фахівців з економічних спеціальностей у регіональних навчальних закладах;

використання сумарного ліцензійного обсягу підготовки фахівців з окремих спеціальностей як засобу оптимізації мережі освітніх закладів у певному регіоні;

організації системи моніторингу, попиту на фахівців економічного профілю та його аналізу з точки зору обсягу та якості.

2.4. Удосконалення управління вищою економічною освітою

Управління розвитком економічної освіти має вдосконалюватись за рахунок:

організації експериментів та проведення пошукової інноваційної освітньої діяльності в провідних навчальних закладах різних регіонів України;

удосконалення системи управління моніторингом та контролем за якістю економічної освіти через налагодження взаємодії між відповідними державними, громадсько-державними та громадськими органами;

участі навчальних закладів у галузевих програмах розвитку економіки;

розробки методики і системи показників для оцінки діяльності навчальних закладів, здійснення моніторингу їх діяльності та забезпечення об'єктивної оцінки з боку суспільства;

гарантування відкритості та публічності діяльності закладів освіти і широкого інформування громадськості про її основні результати;

забезпечення з боку державних органів управління освітою контролю за діяльністю територіально відокремлених філій, навчально-консультативних пунктів та інших відокремлених структурних підрозділів вищих навчальних закладів державної та недержавної форм власності;

використання державного та регіонального замовлення на підготовку фахівців.

(Схема управління розвитком економічної освіти зображена на рис. 8).

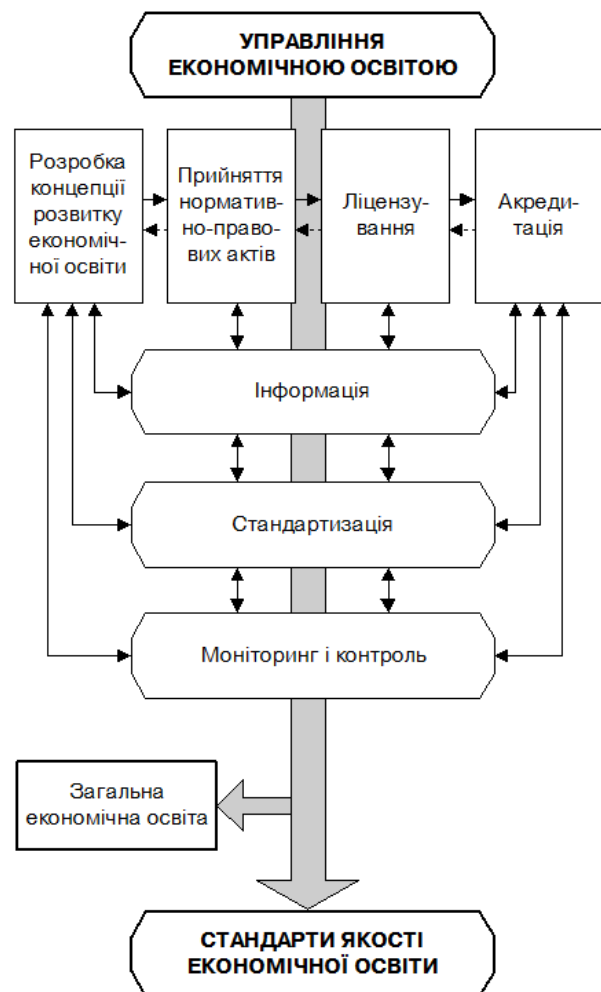

Рис. 8. Схема управління розвитком економічної освіти

2.5. Посилення економічної підготовки фахівців у неекономічних вищих навчальних закладах

Для забезпечення умов оволодіння сучасними економічними знаннями для студентів неекономічних вищих навчальних закладів потрібно: переглянути перелік дисциплін, що забезпечують загальноекономічну підготовку на відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнях у вищих навчальних закладах неекономічного спрямування;

вжити систему заходів з навчально-методичного забезпечення та підвищення кваліфікації викладачів економічних дисциплін в освітніх закладах неекономічного профілю.

2.6. Запровадження економічної освіти в школі

Для вдосконалення економічної освіти в школі необхідно:

запровадити вивчення дисципліни "Економіка"; сприяти тому, щоб економічна освіта допомогла учням набути досвіду самостійного прийняття рішень в економічних ситуаціях, формувати навички застосування економічних знань, розуміти сутність економічних подій і явищ;

вважати недоцільним вивчення спеціальних економічних дисциплін у загальноосвітній школі.

2.7. Удосконалення стандартів вищої економічної освіти

У стандартах вищої економічної освіти необхідно забезпечити віддзеркалення сучасних тенденцій розвитку освіти, її диверсифікацію, випереджуваність, безперервність, інтенсифікацію та інформатизацію, створити єдині підходи освітніх процесів до формування змісту економічної освіти, розробки навчально-методичної документації, наскрізних програм навчання, підручників, навчальних посібників та іншого навчально-методичного забезпечення.

Розвиток стандартів економічної освіти передбачає:

модернізацію галузевих стандартів вищої освіти різних освітньо-кваліфікаційних рівнів;

запровадження в навчальний процес форм і методів, що забезпечують його посилену орієнтацію на практичну або наукову підготовку студентів залежно від ступеня освіти.

(Стандарти вищої економічної освіти, діагностики якості наведено на рис. 9, 10, 11).

Рис. 9. Стандарти вищої економічної освіти

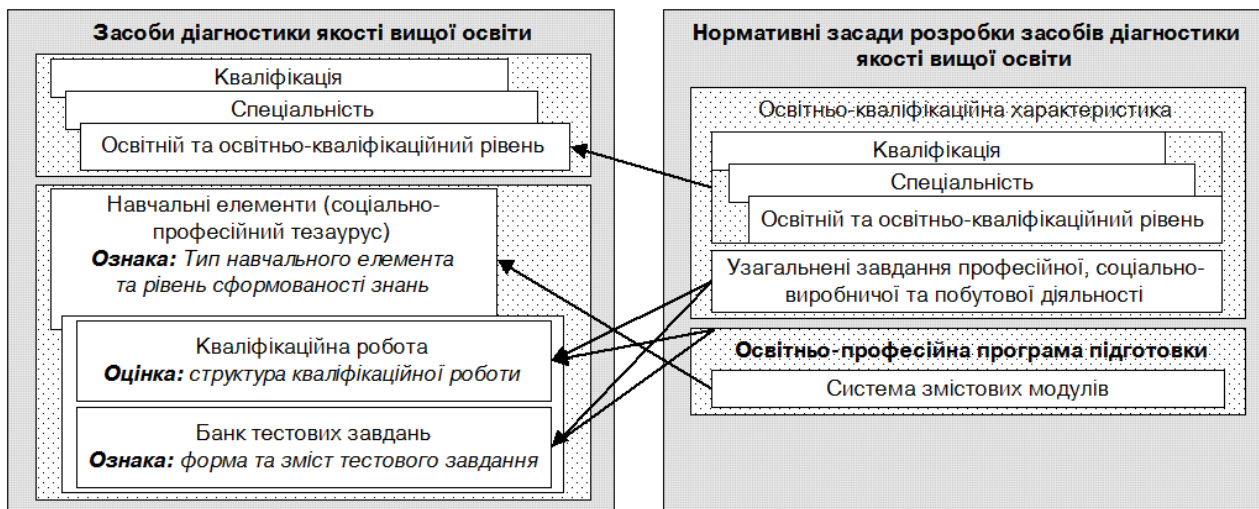

Рис. 10. Діагностика якості вищої економічної освіти

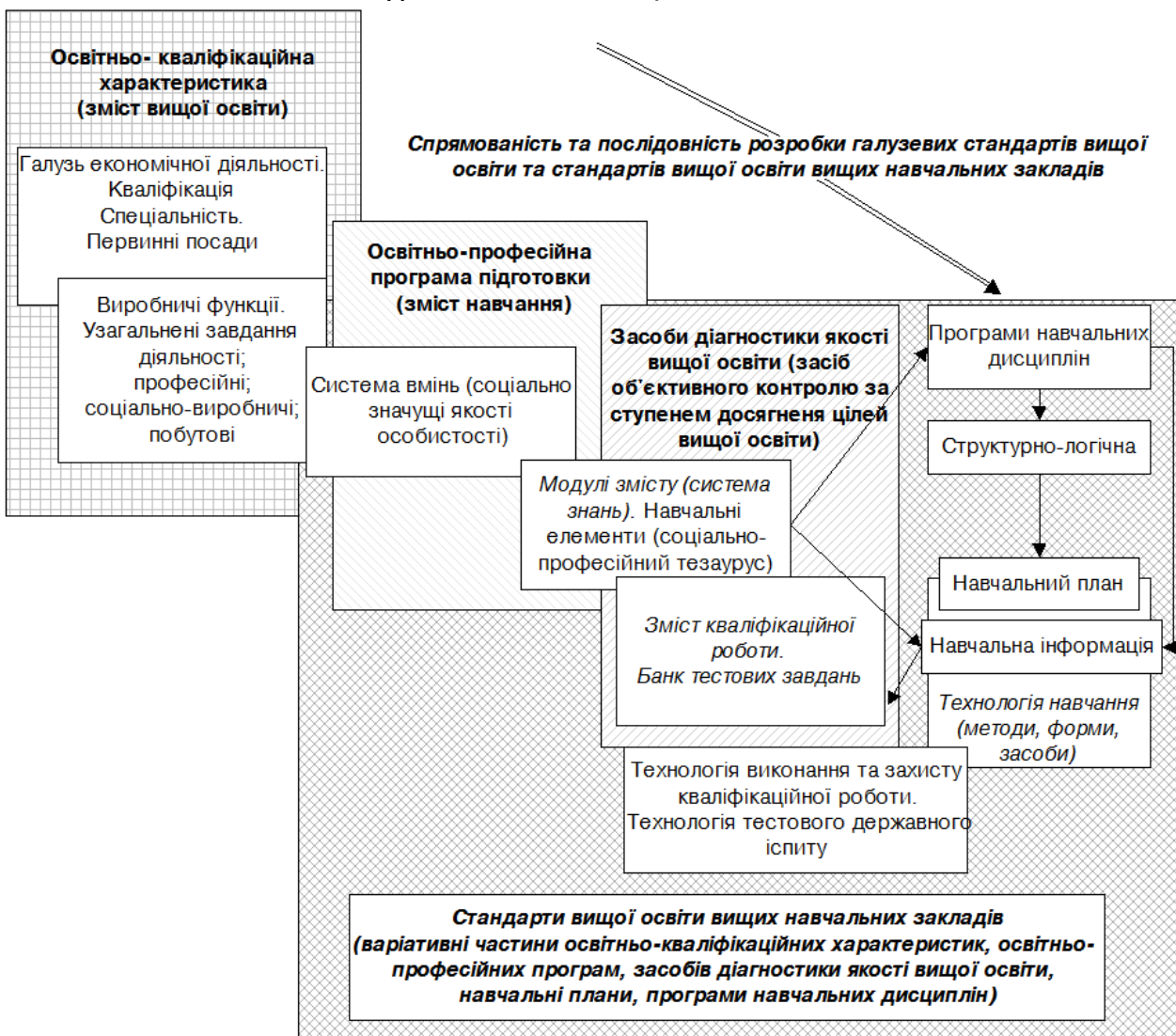

Рис. 11. Спрямованість та послідовність розробки нормативного та методичного забезпечення підготовки фахівців

2.8. Розвиток науково-методичного забезпечення навчального процесу

Розвиток науково-методичного забезпечення економічної освіти має підсилити можливості самостійної роботи студента із засвоєння знань, умінь і навичок, що надають конкретні дисципліни освітньо-професійних програм підготовки фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Для цього необхідно:

створити інформаційний банк даних, що має містити основні документи, які регламентують навчальну, наукову та методичну роботу;

сформуванню комплекс навчально-методичних матеріалів (НММ) для викладання гуманітарних, природничо-наукових, загальноекономічних та професійних дисциплін; відпрацювати механізм контролю за якістю освіти; вдосконалити систему перепідготовки викладачів економічних дисциплін у всіх вищих навчальних закладах; запровадити активні методики навчання, системність їх застосування;

розробити методики навчання, адекватні характеру економічної освіти, та забезпечити адаптацію сучасних досягнень методичної науки до системи економічної освіти, з оптимізацією співвідношення нормативної і варіативної частин навчальних програм;

створити системи конкурсного відбору базових підручників та навчально-методичних розробок.

2.9. Активізація навчального процесу на основі запровадження сучасних методик навчання

Для розвитку економічної освіти має бути підвищена інтенсивність навчання завдяки запровадженню в навчальний процес новітніх освітніх технологій та розвитку педагогічної майстерності.

Для цього передбачається:

запровадити в процес підготовки економістів такі активні методи навчання, як ділові, рольові ігри, семінари-дискусії, колоквиуми, ситуаційні вправи (кейси);

розробити й запровадити сучасні дистанційні технології навчання і застосування комп'ютерних мереж для всіх форм навчання (денної, вечірньої, заочної);

створити систему узагальнення та поширення досвіду використання прогресивних методик навчання.

2.10. Запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу

Запровадження Європейської кредитно-трансферної та акумулюючої системи (ЄКТАС) передбачає:

зміну структури навчальних планів та програм підготовки фахівців згідно з вимогами ЄКТАС;

підготовку проектів змін до чинних або нових документів, що впорядковують мобільність студентів та викладачів у навчальному процесі.

2.11. Удосконалення системи діагностики знань студентів

Для досягнення суспільного визнання вищих навчальних закладів, довіри і стійкого попиту на освітні послуги та об'єктивного оцінювання знань необхідно запровадити систему діагностики, яка передбачає:

розробку систем завдань для поточного оцінювання знань з дисциплін економічних спеціальностей; запровадження методики складання іспитів за допомогою комплексних іспитових білетів;

створення єдиної системи завдань та методики проведення державних кваліфікаційних іспитів для різних освітньо-кваліфікаційних рівнів;

органічне поєднання поточного, підсумкового контролю знань, використання різних, у тому числі письмової, форм проведення іспитів;

організацію національних конкурсів якості знань.

2.12. Впровадження результатів наукових досліджень у навчальний процес

Для впровадження наукових досліджень у навчальний процес потрібно забезпечити:

залучення науковців системи НАН України та інших державних академій до педагогічної діяльності у вищих навчальних закладах;

орієнтацію економічної науки у ВНЗ на розвиток відповідних економічних спеціальностей;

відродження практико-орієнтованих наукових шкіл і побудову принципово нових моделей прикладних досліджень, що сприяють розвитку економічної освіти;

цільове фінансування перспективних прикладних досліджень і соціально-освітніх проектів;

удосконалення традиційних та пошук сучасних форм упровадження наукових результатів у змісті та методиці навчання;

подальше вдосконалення номенклатури наукових спеціальностей, що відбивала б сучасний стан і тенденції світового розвитку економічної науки;

інтеграцію академічної науки і науки у ВНЗ, створення організаційних форм спільної наукової та науково-педагогічної діяльності;

вдосконалення системи підготовки та атестації науково-педагогічних кадрів.

2.13. Поглиблення зв'язків між економічною освітою і практикою

Висока якість підготовки сучасного фахівця забезпечується поєднанням фундаментальних та спеціальних знань із практичною підготовкою. Для наповнення цих процесів сучасними підходами і змістом необхідно:

вжити систему заходів на державному рівні щодо надання підприємствами та організаціями різних форм власності необхідних умов для проходження практики студентами;

розробити нові форми практичної підготовки шляхом створення навчально-тренінгових фірм, бізнес-інкубаторів, формування індивідуальних завдань для студентів, що розвивають практичні вміння та навички;

розширити можливості набуття науково-педагогічними працівниками практичного досвіду за допомогою стажування на діючих підприємствах;

спрямувати співробітництво між професорсько-викладацьким складом вищих навчальних закладів і фахівцями-практиками на взаємоконсультування, підбір навчального матеріалу для створення кейсів;

залучити до навчального процесу провідних фахівців діючих підприємств, організацій та установ.

2.14. Підвищення конкурентоспроможності випускників

Для підвищення конкурентоспроможності випускників слід:

розробити та запровадити у вищих навчальних закладах якісно нові форми працевлаштування випускників: підготовку до входження на ринок праці, ярмарки вакансій, формування та постійне оновлення бази даних про місця працевлаштування та картотеки претендентів тощо;

розробити програму заходів, спрямованих на інтеграцію інтересів роботодавців, вищих навчальних закладів і випускників вищих навчальних закладів з питань працевлаштування;

створити на базі наявних державних, приватних і громадських організацій систему консультування, інформаційного й освітнього сприяння працевлаштуванню;

створити систему підтримки навчання, у тому числі й у формі включеного навчання обдарованої молоді у вищих навчальних закладах, що гарантують високу якість економічної освіти;

підпорядкувати зарубіжні зв'язки вищих навчальних закладів України підвищенню рівня конкурентоспроможності випускників.

2.15. Забезпечення розвитку видавничої справи

Для розвитку видавничої справи слід передбачити:

розробку нормативних документів, що відкривають шлях до створення й успішної діяльності університетських видавництв;

систему заходів, які організаційно, морально та матеріально стимулюють підготовку та систематичне оновлення видань навчального характеру;

підготовку пропозицій щодо контролю за цінами на навчальну літературу та зниження її вартості;

розробку системи одержання грифів Міністерства освіти і науки України на базі незалежного рецензування для забезпечення високого наукового й навчально-методичного рівня підручників та навчальних посібників.

2.16. Удосконалення роботи науково-методичних комісій

Для вдосконалення роботи науково-методичних комісій необхідно:

організувати регіональні та загальнодержавні науково-методичні заходи з обміну досвідом та впровадження передових форм і методів навчання;

розробити систему постійного оновлення та вдосконалення науково-методичного забезпечення навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах України;

організувати роботу з відстеження новітніх тенденцій у практиці економічної діяльності та відбиття їх в освітніх стандартах;

ввести до складу комісій фахівців, які будуть представляти інтереси замовників професійної економічної освіти.

2.17. Забезпечення розвитку післядипломної економічної освіти

Для розвитку післядипломної економічної освіти необхідно:

перманентно проводити державно-громадські заходи, спрямовані на пропаганду ідей безперервної освіти, самовдосконалення людини протягом усього життя;

сформувати нормативно-правову базу її організації; створити умови для її фінансування й розвитку за рахунок коштів держбюджету, підприємств, фондів і організацій різних форм власності;

розробити єдині принципи створення та оновлення освітніх програм різних її рівнів.

2.18. Удосконалення системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів

Для вдосконалення системи підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів необхідно:

розробити цілісну систему пошуку та відбору талановитої молоді для вступу до аспірантури, підґрунтям якої має бути впровадження наскрізної дослідної тематики — від написання курсових робіт, конкурсних наукових праць до дипломних робіт та дисертаційних досліджень;

організувати систему стажування в наукових центрах України та за кордоном;

створити молодіжні наукові центри при вищих навчальних закладах;

розробити систему підтримки та заохочення до наукової роботи талановитої молоді;

створити механізм прогнозування потреб системи вищої освіти в науково-викладацьких кадрах економічного профілю;

створити систему більш сприятливих матеріальних та творчих умов для підготовки у вищих навчаль-

них закладах кандидатів і докторів наук та забезпечення сталого складу кадрів з науковими ступенями;
 удосконалити процедуру конкурсного відбору на заміщення вакантних посад науково-педагогічних працівників і керівного персоналу вищих навчальних закладів та технології їх атестації за підсумками роботи;
 реорганізувати систему перепідготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників з орієнтацією на інноваційні зміни в системі економічної освіти, використання сучасних інформаційних і комунікаційних засобів.

2.19. Удосконалення фінансово-економічного механізму функціонування вищих навчальних закладів

Для формування і вдосконалення економічного механізму функціонування вищих навчальних закладів необхідно:
 створити систему багатоканального фінансування вищої освіти та сприятливих умов для самостійного пошуку й залучення закладами освіти додаткових коштів;
 розробити нормативно-правову базу для забезпечення економічної незалежності функціонування вищих навчальних закладів III – IV рівнів акредитації;
 розробити нормативні акти, що відкривають вищим навчальним закладам можливість для співзасновництва та співучасті у створенні і фінансуванні спільно з різними організаціями (в тому числі й зарубіжними) нових закладів освіти;
 впровадити нормативне фінансування державного стандарту економічної освіти, підготовки фахівців відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів, що здійснюється за державним замовленням.

2.20. Забезпечення інтеграції вищої економічної освіти у світовий освітній простір

Для інтеграції у світовий освітній простір та приєднання України до Болонського процесу необхідно:
 суттєво підвищити ефективність і якість міжнародної діяльності українських вищих навчальних закладів, розширити експорт освітніх послуг, вести спільні освітні програми;
 запровадити заходи щодо взаємного визнання і встановлення еквівалентності документів про вищу та післядипломну професійну освіту, а також про вчені звання України та іноземних держав;
 створити систему взаємодії національних та міжнародних освітніх асоціацій та організацій з питань упровадження єдиних підходів до змісту, тривалості, структури і критеріїв якості освіти;
 вжити заходи щодо адаптації навчального процесу до норм міжнародної практики, а саме: внести зміни у співвідношення часу й значення аудиторних і самостійних занять на користь останніх; узгодити методи контролю за якістю знань, підвищити інтенсивність вивчення окремих дисциплін, концентрованого їх вив-

чення в обсязі не менше чотирьох годин на тиждень; забезпечити студентам можливість обирати викладача; забезпечити викладачам і студентам доступ до міжнародних джерел інформації, надходження іноземних підручників і журналів до бібліотек;
 організувати переклад і адаптацію визнаних у світі наукових праць та навчальних матеріалів зарубіжних вчених.

Розроблена авторами "Концепція розвитку економічної освіти" спрямована на підвищення якості економічної підготовки фахівців в умовах, коли ВНЗ повинні розвивати в студентів здатність до самоосвіти, тобто одержання нових знань і їх реалізації протягом усього життя. Вона також відкриває широкі можливості для входження ВНЗ, що готують економістів, у Болонський процес і єдиний Європейський освітній простір, який зараз формується. Автори розуміють, що подана концепція потребує доопрацювання і відкрита для обговорення, оскільки зміни в суспільстві й економіці відбуваються дуже швидко, а також з подякою сприймають зауваження та пропозиції щодо її вдосконалення задля розвитку економічної науки і освіти, що повинні служити людині.

Література: 1. Закон України "Про вищу освіту" //Відомості Верховної Ради України. — 2002. — №20. — Ст. 134. — С. 506 – 536.
 2. Закон України "Про загальну середню освіту" //Відомості Верховної Ради України. — 1999. — №28. — Ст. 230. — С. 547 – 562.
 3. Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи стандартів вищої освіти // Інформаційний вісник. — 2003. — №10. — С. 5 – 82. 4. Международная стандартная классификация образования – 1997/ЮНЕСКО //www.uis.unesco.org/en/pub/pub. 5. Концепция модернизации российского образования на период до 2010 года //www.ksp.ru. 6. Зверяков М. І., Никифорова В. Г., Пучкова С. І. Організаційно-економічний механізм управління розвитком людських ресурсів //Наук.-метод. збірник "Нові технології навчання". Спец. випуск. Матеріали наук.-метод. конф. "Проблеми безперервної освіти в сучасних умовах соціально-економічного розвитку України", 14 – 15 листопада 2002 р. — К.: ЗАТ "НІЧЛАВА". — 2003. — С. 36 – 44. 7. Килим П. М. Проблеми неперервного економічного образования //http://www.informika.ru/text/magaz/ pedagog/pegog2/pki1/html. 8. Колесов В. П. Концепция экономического образования на экономическом факультете МГУ //http://www2.econ.msu.ru/kolesov/html. 9. Кремень В. Г. Стан і шляхи розвитку вищої освіти України //Тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. "Університетська освіта України XXI століття: проблеми, перспективи, тенденції розвитку", 15 – 16 грудня 2000 р. — Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна. — 2000. — С. 3 – 8. 10. Кремень В. Г., Степко М. Ф., Сухолиткий О. С., Левківський К. М., Сухарніков Ю. В. Реалізація в Україні принципів і завдань Болонського процесу //Інформаційно-аналітичний матеріал "Вища освіта України та Болонський процес". — К. — 2003. — 16 с. 11. Степко М. Ф. Проблеми взаємодії в системі підготовки і перепідготовки кадрів та освіти дорослих //Наук.-метод. збірник "Нові технології навчання". Спец. випуск. Матеріали наук.-метод. конф. "Проблеми безперервної освіти в сучасних умовах соціально-економічного розвитку України", 14 – 15 листопада 2002 р. — К.: ЗАТ "НІЧЛАВА". — 2003. — С. 6 – 13. Шутенко Л. М., Стадник Г. В., Соловійов О. В., Торкатюк В. І., Нохріна Л. А. Концептуальні проблеми формування безперервної економічної освіти в Україні за сучасних умов і перспективні напрямки її вдосконалення //Наук.-техн. збірник "Комунальне господарство міст". Вип. 40. Сер.: Економічні науки. — К.: Техніка. — 2002. — С. 146 – 164.